

Kapitel 2

Dannelse i det postfaktuelle demokrati

Det er svært at argumentere for, at dialogisk undervisning og generelt set den demokratiske dannelsesopgave er blevet vigtigere end før, for den har altid været vigtig. Men nye vilkår for kommunikation i både samfund og skole har understreget denne vigtighed yderligere, og det stiller nye krav til dialogen. Dialogen er ikke længere tilstrækkelig i sig selv, men må indeholde kvaliteter, der kan skabe kritisk tænkende børn og borgere. Denne kritiske tænkning er helt nødvendig for at kunne navigere i et demokratisk samfund, hvor respekten for den faktuelle virkelighed er i opløsning – det postfaktuelle demokrati.

I 2016 kårede *Oxford Dictionaries* "post-truth" som årets ord, og de eneste år er brugen af ordet steget med 2000% (Rodgers, 2016). I ordbogen defineres post-truth som "omstændigheder, i hvilke objektive fakta har mindre indflydelse på offentlig meningsdannelse end appellerer til følelser og personlige formodninger" (citeret i Hendricks & Mehlsen, 2019, s. 152).

Året for kåringen falder sammen med både det amerikanske valg, der gjorde Trump til præsident, og EU-afstemningen, som førte til Brexit. I forbindelse med begge har urealistiske valgløfter og misvisende informationer figureret. Et af eksemplerne omhandler Nigel Farage, der var leder af "leave"-kampagnen. Ganske kort tid efter han havde proklameret Brexit-sejren, indrømmede han i et interview, at et helt centralt løfte om 350 millioner pund til det offentlige sundhedsvæsen om ugen, hvis Brexit blev en realitet, var ukorrekt (Hendricks & Mehlsen, 2019). Han havde givet misvisende information for at fremme sin egen sag. Et andet aktuelt eksempel handler om, at Facebook har fjernet en Facebook-opdatering fra Trumps personlige facebookprofil, fordi den indebar misinformation om Covid-19. Opslaget var et videoklip med et interview af Trump fra Fox News, hvor han misvisende fortæller, at børn er næsten immune over for coronavirus (Byers, 2020). Tilfældet er langt fra enestående. Gennem hele den amerikanske valgkampagne i efteråret 2020 var misinformation, fake news og konspirationsteorier en fast del af mediedækningen. Også coronapandemien har fyret op under blusset. På nettet florerer fx konspirationsteorier, der går på, at mad importeret fra Kina, eksempelvis ris, kager og te skulle være inficeret med corona, eller at virusset er et biologisk våben til nedbringelse af befolkningstallet, som de kinesiske myndigheder tester effekten af. Dertil kommer falske informationer om, hvordan man kan undgå smitte, og forfalskede billeder af døde, der skal signalere, at udbruddet og dødeligheden er langt

voldsommere, end WHO lader offentligheden at tro. Nogle af teorierne har racistiske undertoner eller indeholder antikinesisk propaganda (Peters, 2020)

Tendensen til at virkeligheden bliver produceret og konstrueret af dem, der har magten til det hænger sammen med mulighederne for at gøre det. Internettet og særligt de sociale medier spiller en vigtig rolle. Her flourer misvisende information, fake news og konspirationsteorier og giver næring til det postfaktuelle demokrati.

Misvisende information og fake news

At der eksisterer misvisende information og fake news er ikke nyt. Men disse fupnyheder fylder mere i mediebilledet, end de før har gjort, og kan sprede sig hurtigere end tidligere via de sociale medier. Når opmærksomheden på misvisende information og fake news er intensiveret, er det ikke kun, fordi der er kommet mere af det, men fordi de kan få personlige, politiske og samfundsmæssige kosekvenser, som vi ikke tidligere har set. World Economic Forum bekendtgjorde i 2013, at digital misinformation er en global udfordring på linje med klimaforandringer, stigende økonomisk ulighed og vandforsyningskriser (Hendricks & Mehlsen, 2019).

Hvor misvisende information både kan dække over situationer, hvor der ligger bevidste hensigter bag, og situationer, hvor den, der misinformerer, selv har misforstået noget, er fake news kendetegnet ved, at de udover at være usande eller fordrejede, også har et andet formål end journalistik og oplysning. De giver sig ud for at være reelle nyheder, men har til formål at vildlede eller tjene penge. Hendricks og Mehlsen (2019, s. 136) nævner fire hovedmotiver for fake news:

- *Satire*: Historier, som starter for sjov eller som satire og som kan opfattes som reelle nyheder. Spredes på nettet uden information om, at de er satire.
- *Skjult reklame*: Reklamer, der skjuler den egentlige motivation og forklæder sig som journalistik. Derigennem trækker de på nyhedsmediernes troværdighed.
- *Webtrafik og clickbaits*: Webtrafik i form af "klik" kan veksles til penge. Der kan derfor være økonomiske gevinster ved at producere og sprede fordrejede historier, rygter og fake news, som giver klik.
- *Propaganda*: Et forsøg på at kontrollere modstanderens opfattelse af virkeligheden ved at vildlede og forvirre. Afsender forsøger bevidst at manipulere vores virkeligheds-opfattelse ved bevidst at indgive fejlagtige oplysninger.

At kunne forholde sig kritisk til og vurdere gyldigheden af de kilder, informationer kommer fra, af derfor vigtig. Dette nødvendiggør, at eleverne i skolen bliver vænnet til at sætte spørgsmålstejn ved og undersøge fænomener i verden, snarere end blot at lære om dem.

Derudover flourer også alternative forklaringer på og teorier om, hvordan historiske begivenheder hænger sammen. Disse konspirationsteorier stiller spørgsmål til, om vi lever i et virkeligt demokrati, eller om det er hemmelige selskaber eller internationale organisationer, som i virkeligheden styrer slagets gang (Brockhoff, Thorup, & Peters, 2018).

Konspirationsteorier

I *Den skjulte sandhed – konspirationsteorier, magt og konflikt* (Brockhoff et al., 2018) beskrives konspirationsteorier som fortællinger om, hvorfor noget holdes skjult, hvordan det holdes skjult, og hvem der holder noget skjult. Indviklede, komplicerede og uklare begivenheder kan gennem konspirationsteorier reduceres til én forklaring med én simpel faktor og én enkelt aktør – til en ultimativ sandhed, som forklarer alt, og hvordan alting hænger sammen.

I bogen forklarer forfatterne, hvordan vi alle i dagligdagen bruger viden, som vi får fra magthavere og autoriteter som fx medier, politikere, videnskabsfolk og eksperter, til at pejle efter. Det, der kendetegner konspirationsteoretikere, er, at de stiller spørgsmål til gyldigheden af den viden: "Hvordan ved du egentlig, at det er rigtigt?". På den måde problematiser de hele grundlaget for det, vi ved, og ophøjer den viden, de selv har fundet og undersøgt til en form for privilegeret indsigt. Og de godtager ingen andre forklaringer.

Internettet giver os privilegeret adgang information om hvad som helst, men det åbner også for strømme af misinformation, som kan bruges til at diskutere og fortolke begivenheder synkront med, at de udspiller sig. På nettet udvikles fællesskaber, som er mere eller mindre afkoblet fra omverden – såkaldte ekko-kamre. Her bekræfter medlemmer hinanden i deres forestillinger om et bestemt verdensbillede eller en konspirationsteori. Sådanne fællesskaber om bestemte opfattelser af verden eller af begivenheder kan potentielt gøre medlemmer døve for andre synspunkter end deres egne. Dette kan forstærke dæmonisering af andre og føre til polariseringer mellem "dem" og "os".

Polarisering – dem og os

De sociale medier tillader os at give vores meninger offentligt til kende både hyppigere og mere anonymt, end det før har været muligt. Gennem korte spids-

formuleringer, hashtags, emojis og likes erklærer vi os enige og uenige med forskellige meningsfællesskaber. På nettet som i vores offline-liv har vi en tendens til at finde sammen med dem, vi deler meninger med. Polarisering betegner den tendens, at vi samler os i grupper af ligesindede, som bekræfter og forstærker hinandens holdninger, og derigennem tager vi afstand fra eller er imod nogle andre.

På nettet etableres hurtigt og uforpligtende meningsfællesskaber, ofte om noget positivt som fx gruppen "Alle os der elsker fodbold", men ikke så sjældent også i grupper med nedværdigende og hadefulde motiver som fx "Alle os der HADER Jan Mølby". At problemet med hadefulde ytringer på nettet er et omfattende problem, ser vi jævnligt eksempler op på. Eksempelvis har det sociale medie TikTok i år fjernet over 380.000 videoer, slettet 64.000 kommentarer og udelukket 1.300 brugere for at overtræde regler om hadefuldt indhold eller adfærd (Ritzau, 2020).

At vi samles i grupper med nogle, der ligner os selv, er oftest både helt naturligt og ufarligt. Men hvis vi kun etablerer os i homogene grupper og hovedsagligt diskuterer og drøfter med ligesindede, kan vi kollektivt komme til at forskyde os mod mere ekstreme meninger.

Der begås i stigende grad hadforbrydelser med baggrund i fjendtlighed og fordomme i relation til "køn, kønsidentitet, alder, handicap, seksuel orientering, etnisk oprindelse og hudfarve, religion og tro, politisk eller anden anskuelse samt social status"(COWI, 2015). Denne stigning er et udtryk for en samfundsmæssig udfordring med polarisering mellem forskellige mennesker i det danske samfund. Når et samfund splittes i dem og os, giver det grobund for fordomme blandt både børn og voksne. Dem, der bliver set på med fordomme, kan miste følelsen af at høre til og opleve, at de får begrænsede deltagelsesmuligheder. Det kan føre til, at der opstår modkulturer, som igen manifesterer sig i intolerance mod personer uden for den gruppe, man oplever sig som en del af (Rasmussen, 2018). I skolen ses ligeledes eksempler på, at elever oplever at være udenfor, mister følelsen af tilhørsforhold, bliver ligeglade med skolen og ligefrem opbygger identiteter omkring det at være imod (Kofoed & Søndergaard, 2009). At tilslutte sig en kultur, som handler om at være imod skolen, kan altså være en måde at søge en meningsfuld måde at være til på sammen med andre, når deltagelse i skolens liv ikke opleves som en mulighed.

Disse forhold må tages med, når skolens demokratiske dannelsesopgave skal drøftes og varetages.

Skolens demokratiske dannelsesopgave

Den livslange demokratiske dannelse handler ikke kun om at tilegne sig viden om demokratiet, men i lige så høj grad om at opleve demokratiske processer indefra og om at blive en demokratisk borger. Det ligger i demokratiets væsen, at beslutninger træffes på baggrund af dialog.

Traditionelt set er skolens opgave gennem oplysning og samtale at skabe en øvebane for og kvalificere til deltagelse i den demokratiske debat i civilsamfundet. Det er det, der danner grundlag for det parlamentariske repræsentative demokrati og dets institutioner (folketing, byråd etc.). I skolen må dialogen derfor fungere som model for, hvordan mennesker fungerer i et demokratisk samfund (Dysthe, 1997). Hvordan den opgave skal tilgås, er der imidlertid flere holdninger til.

I undersøgelser af demokratiforståelser i skolens praksis i Danmark ses en tendens til, at afstemninger, rationelle argumenter og det at søge konsensus er dominerende (Rasmussen, 2018). Det kommer til udtryk, når skolen afholder "mini-folketingsvalg", når eleverne stemmer om, hvem de vil have i elevrådet, og når legegrupper skal blive enige om, hvad de skal lege i frikvarteret.

Udfordringen i den danske skole ligger i, at de fremherskende demokratiforståelser og -praksisser ikke imødekommer et samfund med mangfoldighed, stigende social fragmentering og store politiske kløfter, som vi har i dag. Ifølge kultursociolog Lene Kofoed Rasmussen kan denne manglende anerkendelse af diversitet i skolen potentielt have som konsekvens, at elever, der udtrykker holdninger, loyaliteter og identiteter, der adskiller sig fra flertallets, fratages muligheden for at opleves sig selv som legitime deltagere i skolens liv og potentielt udgrænses. Skolen må derfor skabe rammer for, at alle kan komme til orde og det nogen gange på måder og med holdninger, der ikke umiddelbart passer ind (Rasmussen, 2018). Gert Biesta er et af de nyere skud på stammen af demokratitænkere, der netop adresserer dette.

Demokrati som pluralistisk projekt

Biesta tilslutter sig ideen om demokratiet som et pluralistisk projekt blandt andet med inspiration fra filosofen Hanna Arendt, der hævder at pluraliteten udgør et grundvilkår for menneskelig handling (Biesta, 2014). Det betyder også, at det at eksistere politisk er at eksistere under pluralitetens vilkår.

Biesta anfægter ideen om, at den eneste vej hen imod demokratisk medborgerskab er gennem et engagement i demokratiske processer og praksisser, og at dette engagement "genererer" demokratiske personer. Det vil sige personer, der

besidder demokratisk viden og demokratiske færdigheder. Han kalder denne tænkning for en psykologisk opfattelse af demokratisk uddannelse. Problemet med denne tankegang er ifølge Biesta, at den er baseret på antagelser om, at ordentlige uddannede borgere er en garanti for demokratiet. Den demokratiske deltagelse bliver således noget, man skal dannes til at varetage efter uddannelsen.

Ved at gøre spørgsmålet om demokrati til et eksistentielt snarere end et psykologisk spørgsmål, bliver den bærende tanke ikke at udvikle eller frembringe demokratiske personer, men snarere at fremme situationer, hvor mennesker kan "være-sammen-i-pluraliteten" (Biesta, 2014, s. 142). Dette alsidige fællesskab er ifølge Arendt afgørende for vores handlemuligheder: Vi er afhængige af, at andre forholder sig til og reagerer på vores initiativer. Men andre ord kan vi ikke handle som isolerede individer.

Igennem undersøgelser af skoler og uddannelsesinstitutioners måde at arbejde med demokratisk dannelse på udskiller Biesta to overordnede tilgange: socialisering til medborgerskab og politisk subjektivering (Biesta, 2013).

Socialisering til medborgerskab

Når den demokratiske dannelse har til formål at socialisere til medborgerskab, handler det først og fremmest om at opdrage individer til at passe ind i en eksisterende social og politisk orden. I skolen sker dette, når lærere forsøger at få elever til at tilpasse sig til et bestemt normsæt og en bestemt fornuft. Det kan ifølge Biesta resultere i, at eleverne skal leve op til en bestemt adfærd og især en bestemt måde at udtrykke sig på for at blive betragtet som en demokratisk deltager. Men ifølge Biesta handler dannelsesopgaven i skolen ikke alene om at få eleverne til at tilslutte sig et bestemt menings- og værdisæt eller overholde fastlagte regler for korrekt demokratisk adfærd.

Det handler også om, at eleverne bliver til som politiske subjekter.

Politisk subjektivering

Når den demokratiske dannelse sigter mod politisk subjektivering, er der opmærksomhed på, at eleverne får mulighed for at udvikle sig som politiske aktører. I denne forståelse er det ikke en forudsætning for deltagelse i demokratiet, at man overholder nogle bestemte regler for korrekt demokratisk adfærd. Demokrati anses for at være noget, der opstår og forandres igennem deltagelse.

Biesta kritiserer først og fremmest herskende demokratiforståelser i uddannelsessystemet for at fokusere på individer og deres ansvar og pligter. Derud-

over er han skeptisk over for et demokrati, der tager udgangspunkt i forestillinger om konsensus og ensartedhed. Han mener, at denne forestilling efterlader politiske dimensioner af medborgerskab med udgangspunkt i forestillinger om diskussion og forskellighed for lidt plads. Ifølge Biesta forudsætter tilgangen til demokratisk dannelse som politisk subjektivering et opgør med traditionelle demokratiforståelser og en opmærksomhed på pluralistiske demokratiforståelser.

Agonistisk demokrati

Den politiske filosof Chantal Mouffe tilbyder en tilgang i tråd med Biestas pluralistiske tænkning, nemlig agonistisk demokrati (2002). Afsættet er her, at forskellighed, modsætninger, fordomme og konflikter er et vilkår i enhver demokratisk sammenhæng. Det er en grundantagelse, at forskellighed er en nødvendighed i ethvert moderne demokrati. Derfor omtales Mouffes tilgang også som pluralistisk demokrati: Der må skabes plads til andre positioner i stedet for at søge at overbevise dem om, at noget andet er bedre. Tilgangen forudsætter, at konflikt i demokratiske samfund hverken kan eller bør fjernes, fordi det særegne ved moderne demokratier netop er anerkendelse af konflikter. Ifølge Mouffe kræver et demokrati, at fjendskaber kan være legitime.

I skolen vil det betyde en større opmærksomhed på at etablere "uenighedsfællesskaber" (Iversen, 2014), hvor forskellige endog modstridende holdninger eksisterer legitimt side om side og ikke fører til udgrænsning. Set i dette lys bør dialogisk undervisning ikke kun handle om at komme til orde, men også om at skabe muligheder for, at forskellige stemmer kan udtrykkes og anerkendes. Et kig ind i det traditionelle klasserum viser, at denne flerstemmighed er under pres.